

O‘RTA MUDDATLI DAVR UCHUN FISKAL STRATEGIYANI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI

I. T. Jumaniyazov

Toshkent moliya instituti dotsenti

A. Islomov

Toshkent moliya instituti magistranti

Annotatsiya: Moliyaviy siyosat mamlakatning iqtisodiy o‘shish trayektoriyasini shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Yaxshi rejalashtirilgan byudjet strategiyasi mamlakatning iqtisodiy barqarorligini oshirishi, davlat investitsiyalarini ko‘paytirishi va fuqarolarning turmush darajasini oshirishi mumkin. Biroq, yaxshi fiskal strategiyani amalga oshirish siyosiy iroda, ijtimoiy konsensus, makroiqtisodiy omillar va institutsional tuzilmalar kabi ko‘plab omillarga bog‘liq. Ushbu maqolada biz o‘rta muddatli davr uchun fiskal strategiyani takomillashtirish istiqbollarini tahlil qilamiz.

Tayanch so‘zlar: Fiskal strategiya, o‘rta muddatli davr uchun fiskal strategiya, byudjet strategiyasi, moliyaviy strategiya, fiskal siyosat va soliq-byudjet siyosati.

Kirish. Yaxshi rejalashtirilgan moliyaviy strategiya iqtisodiy o‘shish, ijtimoiy farovonlik va fiskal barqarorlikni ta‘minlashning qisqa va uzoq muddatli maqsadlariga javob berishi kerak. Hukumatlar xarajatlarni kamaytirish, daromadlarni ko‘paytirish va davlat xizmatlariga ustuvorlik berish orqali moliyaviy intizomga intilishlari kerak. Ular farovonlik dasturlari, subsidiyalar va infratuzilma xarajatlarini soliqlar, bojlar va boshqa tushumlar orqali daromadlarning oshishi bilan muvozanatlashi kerak. Koronavirus pandemiyasi tufayli aksariyat mamlakatlarning hozirgi moliyaviy ssenariysi qiyin. Dunyo bo‘ylab hukumatlar hozirgi vaqtda mavjud bo‘lgan qoniqarsiz iqtisodiy sharoitlarni qo‘llab-quvvatlash uchun sog‘liqni saqlash, ijtimoiy ta‘minot va biznesga sarflanadigan xarajatlarni oshirdi. Biroq, bunday misli ko‘rilmagan xarajatlar byudjet taqchilligining kengayishiga, qarzning yalpi ichki mahsulotga nisbati oshishiga va inflyatsiya xavfiga olib keldi. Bundan tashqari, davlat qarzining o‘shish tendentsiyasi o‘rta muddatli iqtisodiy o‘shish istiqbollariga ta‘sir qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Hukumatlar infratuzilma, texnologik taraqqiyot, ta‘lim va sog‘liqni saqlash sohalariga sarmoya kiritishi kerak. Bunday investitsiyalar ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, ishbilarmonlik faolligini rag‘batlantiradi va turmush darajasini oshiradi. Davlat investitsiyalari ham ish o‘rinlari yaratilishini kuchaytirishi mumkin, bu esa iqtisodiyotdagi talabni yanada oshiradi va barqaror o‘shishga yordam beradi. Daromadlarni safarbar qilish davlat xarajatlarini moliyalashtirish va tashqi qarzga bog‘liqlikni kamaytirish uchun juda muhimdir. Biroq, ko‘pgina mamlakatlar soliqdan bo‘yin tovlash va undan qochish, zaif soliq ma‘muriyati va cheklangan soliq bazasi tufayli daromadlarni jalb qilishda

qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Shu sababli soliq solinadigan bazani kengaytirish, soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish, soliq imtiyozlari va imtiyozlarini qisqartirish orqali daromadlarni jalb qilishni kuchaytirish zarur.

Moliyaviy siyosat, pul-kredit siyosatidan tashqari, davlatning iqtisodiyotda distribyutor sifatidagi faoliyatining nihoyatda muhim tarkibiy qismidir. Hukumatning quroli sifatida fiskal siyosat bir qancha maqsadlarga ega. Birinchi maqsad - yalpi talab darajasini va shunga mos ravishda yalpi ichki mahsulotni barqarorlashtirish. Shunda davlat makroiqtisodiy muvozanatni saqlashi kerak, bu esa iqtisodiyotdagi barcha resurslardan samarali foydalanilgandagina muvaffaqiyat qozonishi mumkin. Natijada davlat budjeti parametrlarini tekislash bilan birga narxlarning umumiy darajasi ham barqarorlashadi.[1]

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolani tayyorlashda o'rta muddatli davr uchun fiskal strategiya, fiskal siyosat, takomillashtirish yo'llari va istiqbollari bo'yicha amaliy ma'lumotlar tahlil qilindi. Barcha foydalanilgan ma'lumotlar amaldagi qonun hujjatlari va Markaziy bankning statistik ko'rsatkichlari asosida tahlil qilindi. Maqolada guruhlashtirish, taqqoslash va tarkibiy tahlil usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar: Fiskal siyosat deganda hukumatning iqtisodiyotni boshqarish uchun soliq va xarajatlardan foydalanishi tushuniladi. Puxta ishlab chiqilgan soliq-byudjet siyosati iqtisodiyotni barqarorlashtirish, iqtisodiy o'sishni oshirish, ish o'rinlari yaratish va ijtimoiy farovonlikni oshirishga yordam beradi. Biroq, soliq-byudjet siyosati byudjet taqchilligi, inflyatsiya va qarzlarning to'planishi kabi salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin.

O'rta muddatli istiqbolga mo'ljallangan byudjet prognozi Moliya vazirligi tomonidan boshqa mas'ul davlat organlari bilan birgalikda ushbu qonunda belgilangan fiskal tamoyillar va qoidalarga muvofiq ishlab chiqiladi.

O'rta muddatli byudjet prognozi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- makroiqtisodiy prognoz;
- fiskal siyosat;
- makrobyudjet prognozi;
- xarajatlar prognozi.[2]

Hukumatlar o'zlarining soliq tizimlarini qayta ko'rib chiqishlari, subsidiyalarni ratsionalizatsiya qilishlari va muhim bo'lmagan xarajatlarni bartaraf etishlari kerak. Haddan tashqari byurokratiya, qog'ozbozlik va tadbirkorlik yo'lidagi to'siqlarni olib tashlash kerak, bu esa innovatsiyalar va o'sishni to'xtatadi. Hukumatlar byudjet taqchilligini pasaytirish va uzoq muddatda fiskal barqarorlikni saqlash bo'yicha to'g'ri muvozanatni topishi kerak. Obligatsiyalar chiqarish, to'lovlar miqdorini qayta tuzish va foiz stavkalarini monitoring qilish kabi qarzlarni samarali boshqarish strategiyalari davlat qarzi darajasini barqarorlashtirishi mumkin. O'rta muddatli davr uchun barqaror

iqtisodiy o‘shni ta’minlaydigan, qashshoqlikni kamaytiradigan va ijtimoiy tenglikni ta’minlaydigan samarali soliq-byudjet siyosatini ishlab chiqish zarur.

Ko‘p yillik moliyaviy tizim uzoq muddatli byudjet maqsadlarini belgilash, davlat xarajatlarini ustuvorlashtirish va yillik byudjetlarni o‘rta muddatli maqsadlar bilan bog‘lashga yordam beradigan rejalashtirish vositasidir. Bunday asos hukumatga davlat qarzini barqaror boshqarish, fiskal taqchillikni nazorat qilish va davlat moliyasini boshqarishni takomillashtirishga yordam beradi. Bu yondashuv ba’zi davlatlar, jumladan Kolumbiya, Janubiy Afrika va Yangi Zelandiya tomonidan qo‘llanilib, ijobiy natijalar berdi.

1-jadval

2019-2022 yillarga mo‘ljallangan ishlab chiqarish tarkibi va real YaIM o‘sh sur‘atlari [3]

	2019 y kutilgan	2020 y bashorat	2021 y bashorat	2022 y bashorat	2020 -2022- yillar uchun o‘rtacha
Joriy narxlarda YaIM (million so‘m)	600587, 4	667062, 0	708363, 8	756572, 8	
- Qishloq xo‘jaligi	11,3	10,8	10,8	10,6	10,7
- sanoat	18,8	18,6	18,2	18,7	18,5
- qurilish	9,1	9,3	9,7	9,9	9,6
- xizmatlar	46,7	47,2	47,3	46,5	47,0
- mahsulot va importga sof soliqlar	14,1	14,1	14,1	14,2	14,1
YaIMnin g real o‘sh sur‘ati (%)	4,0	5,0	3,4	4,7	4,4
Kumtor konini qazib oluvchi korxonalar bundan	3,8	5,6	4,1	4,0	4,6

mustasno YaIM					
------------------	--	--	--	--	--

So‘nggi choraklarda iqtisodiy o‘shishning barqaror yuqori dinamikasi kuzatilmoqda. Talab tomonining asosiy omili nisbatan o‘rtacha investitsiya faolligi bilan yalpi iste‘molning o‘shishi bo‘ldi. 2022-yil yakuni bo‘yicha YaIM o‘shish sur‘ati Markaziy bankning oktabr oyidagi prognoziga yaqin shakllanib, 5,7 foizni tashkil etdi.

Joriy yilda fiskal rag‘batlantirishning nisbiy mo‘tadilligi kutilayotganiga qaramay, oldingi 3 yildagi yuqori byudjet taqchilligining yalpi talabga kechiktirilgan ta‘siri hali ham muhimligicha qolmoqda.[4]

Moliya vazirligi tomonidan o‘rta muddatli istiqbolga mo‘ljallangan fiskal strategiya ishlab chiqilmoqda. Hujjatga quyidagilar kiradi:

- makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar prognozlari;
- soliq va byudjet siyosatining asosiy yo‘nalishlari;
- soliq-byudjet siyosati asosida hisoblangan jamlanma byudjetning daromadlari va xarajatlari prognozlari;

• kelgusi moliya yili uchun byudjet xarajatlari prognozi va shu asosda keyingi 2 yil uchun hisoblangan maqsadli ko‘rsatkichlar;

• Davlat byudjetining birlamchi profitsiti yoki birlamchi taqchilligi prognozlari.[5]

Davlat qarzi darajasi ko‘plab mamlakatlar uchun tobora ortib borayotgan tashvishga sabab bo‘lmoqda. Davlat qarzining yuqori darajasi makroiqtisodiy beqarorlikka olib kelishi mumkin, iqtisodiy o‘shishni pasaytiradi va kelajakdagi zarbalarni bartaraf etish uchun hukumatning fiskal maydonini cheklaydi. Shu bois davlatlar uchun davlat qarzining barqarorligini ta‘minlaydigan strategiyani ishlab chiqish juda muhim. Bu qarzning aniq maqsadini qabul qilishni, qarz olishning samarali investitsiyalarga yo‘naltirilishini ta‘minlashni va qarzning shaffofligi va boshqaruvini yaxshilashni o‘z ichiga olishi mumkin.

2-jadval

2019-2022 yillar uchun ijtimoiy ko‘rsatkichlar [3]

	2019 y kutilgan	2020 y bashorat	2021 y bashorat	2022 y bashorat
Hozirgi aholining o‘rtacha yillik soni (ming kishi)	6189,4	6319,3	6458,4	6600,4
Qashshoqlik (aholiga nisbatan%)	22,2	22,0	21,8	21,5
Aholi jon boshiga YaIM, AQSh dollari	1389,8	1490,9	1527,6	1578,8

Ish bilan band aholi (ming kishi)	2403,9	2428,0	2452,3	2479,2
Aholining pul daromadlari, mlrd.	432,4	454,9	479,4	506,7
O‘rtacha oylik ish haqi, so‘m.	17100,5	17955,5	18835,4	19682,9
Real o‘shish sur‘ati (%)	102,8	100,7	100,1	100,1

Tarkibiy jihatdan muvozanatlashgan byudjetlarga qaytish davlat moliyasining barqarorligini ta’minlaydi, investorlarning ishonchini va davlatga bo‘lgan ishonchini saqlab qoladi. Koalitsiya hukumati modernizatsiya loyihalarini moliyalashtirish uchun uchalasiga ham kerak bo‘ladi. Inflyatsion kutilmalar kuchaygan davrda fiskal barqarorlik va yuqori mahsuldorlikni oshirish o‘zaro maqsadlardir.[6]

Xulosa va takliflar: Xulosa qilib aytganda, barqaror iqtisodiy o‘shish, ijtimoiy farovonlik va fiskal barqarorlikni oshirish uchun o‘rta muddatli davrga mo‘ljallangan samarali fiskal strategiyaga ega bo‘lish zarur. Hukumatlar fiskal intizom muhitini yaratishi, davlat investitsiyalarini ko‘paytirishi, fiskal islohotlarni o‘tkazishi va davlat qarzini sinchkovlik bilan boshqarishi kerak. Shunday qilib, hukumatlar investorlarga ishonchni ta’minlashi, yangi ish o‘rinlarini yaratishi, ishlab chiqarish samaradorligini oshirishi va fuqarolarning turmush darajasini oshirishi mumkin. O‘rta muddatli davrga mo‘ljallangan moliyaviy strategiyani takomillashtirish qarz barqarorligi, daromadlarni safarbar etish va davlat xarajatlarini samarali tashkil etish kabi muammolarni hal qiluvchi kompleks va barqaror yondashuvni talab qiladi. Ko‘p yillik moliyaviy bazani qabul qilish, daromadlarni safarbar etishni kuchaytirish, davlat xarajatlari samaradorligini oshirish va inson kapitaliga investitsiyalarni ustuvorlashtirish soliq-byudjet siyosati samaradorligini oshirish mumkin bo‘lgan istiqbollardandir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. <https://ru.wikipedia.org/wiki>
2. https://www.norma.uz/novoe_v_zakonodatelstve/fiskalnaya_strategiya_i_vy_ravnivayushchie_mejbyudjetnye_transferty
3. https://forbes.kz//life/opinion/novaya_fiskalnaya_strategiya_dlya_germ
4. <https://cbu.uz/ru/monetary-policy/refinancing-rate/press-releases/84678>
5. <https://cyberleninka.ru/article/n/nalogovaya-politika-na-srednesrochnyy-period-optimizatsiya-igot-i-stimulirovanie-investitsiy>
6. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/157292>
7. [Jumaniyazov, I. T. \(2021\). The Progressive Foreign Experiments in the Activity of Sovereign Wealth Funds. Annals of the Romanian Society for Cell Biology, 109-116.](#)

8. [Jumaniyozov, I. \(2018\). Impact of Development Finance Institutions on Economic Growth: Implications for Reconstruction and Development Fund of Uzbekistan. International Journal of Management Science and Business Administration, 4\(2\), 84-88.](#)
9. [Jumaniyozov, I. \(2020\). ISSUES OF ENSURING THE TRANSPARENCY OF SOVEREIGN WEALTH FUNDS. International Finance and Accounting, 2020\(5\), 1.](#)
10. [Jumaniyozov, I. \(2020\). FOREIGN EXPERIENCE IN THE ACTIVITIES OF SOVEREIGN FUNDS. International Finance and Accounting, 2020\(2\), 1.](#)
11. [Jumaniyozov, I. T. \(2021\). Transparency Is A Key Indicator Of The Activity Of Sovereign Wealth Funds. The American Journal of Management and Economics Innovations, 3\(05\), 30-37.](#)
12. [Жуманиязов, И. Т. \(2016\). Основные задачи Фонда реконструкции и развития Республики Узбекистан. Наука, образование и культура, \(7 \(10\)\), 27-28.](#)
13. [Жуманиязов, И. Т. \(2016\). Направления использования средств Фонда реконструкции и развития Республики Узбекистан. Economics, \(7 \(16\)\), 28-29.](#)
14. [Jumaniyozov, I. T. \(2022\). O'zbekistonda davlat moliya tizimidagi islohotlar va rivojlantirish istiqbollari. Science and Education, 3\(5\), 1637-1645.](#)
15. [Inomjon Turaevich Jumaniyozov, & Bexruz Hazratov \(2022\). Foreign experience in the development of special economic zones in Uzbekistan. Science and Education, 3 \(5\), 1628-1636.](#)
16. [Jumaniyozov Inomjon Turaevich, & Juraev Maqsud Annaqulovich \(2022\). Korxonalarda moliyaviy qarorlar qabul qilish va risklarni baholash usullari. Science and Education, 3 \(5\), 1646-1654.](#)
17. [Jumaniyozov, I. T. \(2019\). The impact of Uzbekistan Reconstruction and development fund's expenditure on GDP growth. Science, research, development № 16. Monografiya pokonferencyjna.](#)
18. [Jumaniyozov, I., & Xaydarov, A. \(2023\). The importance of social insurance in social protection. Science and Education, 4\(1\), 1033–1043. Retrieved from <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/4941>](#)
19. [Inomjon, J. \(2023\). GENDER BYUDJETLASHTIRISHDA DAVLAT MOLIYAVIY NAZORATINING O'RNI. Новости образования: исследование в XXI веке, 1\(6\), 1187-1191.](#)
20. [Бахронов, Ж., & Жуманиязов, И. \(2023\). Партисипатор бюджетлаштириш ва уни Ўзбекистонда қўллаш долзарблиги. Science and Education, 4\(2\), 1486–1493. Retrieved from <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/5234>](#)
21. [Davlatboyeva, M. S. qizi, & Jumaniyozov, I. T. \(2023\). Yashil byudjetlashtirish va uni O'zbekistonda joriy etish istiqbollari. Science and](#)

Education, 4(2), 1509–1516. Retrieved from <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/5237>

22. [Jumaniyazov, I. T. \(2019\). Evaluation criteria for the efficiency of sovereign funds. Global science and innovations 2019: Central Asia. In International scientific conference.–Nur-Sultan \(Kazakhstan\) \(Vol. 340, pp. 226-229\).](#)

23. [Jumaniyazov, I. T. The significance of Uzbekistan reconstruction and development fund’s financial capital on economic growth of Uzbekistan. International Journal of Economics, Commerce and Management United Kingdom ISSN, 2348, 0386.](#)

24. [Jumaniyazov, I., & Mahmudov, M. \(2022\). Experience of foreign countries in attracting foreign investment. Asian Journal of Research in Banking and Finance, 12\(5\), 32-37.](#)

25. [Jumaniyozov, I. T., & Abdumannobov, A. M. \(2020\). MANAGING PUBLIC DEBT. In Ключевые проблемы современной науки \(pp. 3-7\).](#)

26. [Jumaniyozov, I. T., & Bakhodirkhujayev A.F. \(2020\). ISSUES AND CHALLENGES FOR THE IMPLEMENTATION OF MACROPRUDENTIAL POLICY IN UZBEKISTAN. In Ключевые проблемы современной науки \(pp. 8-11\).](#)